Timpul trăirii, timpul mărturisirii. Pagini din arhiva Pillat

Antonio PATRAŞ

The essay A Time to Live, A Time to Confess. A Few Pages from the Pillat's Archive brings to the fore a series of documents that account for the specific features of Dinu Pillat's posthumous novel, "Aşteptînd ceasul de apoi" ("Waiting for the Time to Come"). This novel develops the political theme of the Legionary movement (a Romanian variant of the Fascism that nevertheless anchors into definite religious bedding). Because of its Legionary inflections, Dinu Pillat was sent to jail by the Communist Party, yielding himself on the accused bench shoulder to shoulder with other important intellectuals such as Constantin Noica, Aexandru Paleologu or Nicolae Steinhard. The paper relates the novel with the Pillat letters so as to evince the humanist ethical dimension of aesthetic pursuits.

Am citit întotdeauna cu viu interes paginile de jurnal şi corespondenţă, însemnările „intime" ale scriitorilor, curios să văd cum prinde contur în oglinda operei, ca ipostaziere ideală a spiritului creator, personalitatea psiho-morală a omului concret, ancorat în istorie şi într-un univers bine determinat de valori specifice. Recunosc, mă atrage îndeosebi latura anecotică a biografiilor mai mult sau mai puţin celebre, cu acele amănunte savuroase de viaţă trăită care, chiar dacă sînt doar rodul imaginaţiei, surprind din cîteva linii esenţialul, comportamentul tipic, gestul definitoriu. Ca atare, atenţia acordată unor astfel de lucruri, aparent triviale, nu mi se pare neapărat compromiţătoare, cîtă vreme dorinţa de a cunoaşte omul din spatele textului nu se rezumă la preocuparea frivolă pentru cancan şi bîrfa mărunţă. În orice caz, pe lîngă satisfacţia legitimei (pînă la un punct) curiozităţi, lectura documentelor cu caracter biografic ajută la o înţelegere infinit mai nuanţată a literaturii înseşi. Nu poţi admira frumuseţea perlei, spunea un intelectual trecut prin închisorile comuniste, fără să ţii cont de suferinţa scoicii ce a lăcrimat-o. Numai că, din păcate, suferinţa nu se decantează decît rareori într-o formă perfectă. De aceea, m-au fascinat mereu scriitorii pe jumătate rataţi, dar de o mare frumuseţe morală, în a căror neîmplinire asumată mi-a plăcut să întrezăresc un semn de noblеţe şi de superioară detaşare. În plus, odată cu trecerea anilor am ajuns la convingerea că mai importantă decît literatura în sine e calea care duce spre (şi dincolo de) ea – convingere periculoasă, menită a cauza grave prejudicii unui critic obligat să emită judecăţi estetice, de valoare. Nu însă şi unui moralist de ocazie, cum îmi place cîteodată să mă consider, dînd dovadă de foarte puţină înţelepciune.

Taman din această postură, favorabilă consideraţiilor cu schepsis etic (şi nu numai), se cuvine să formulez în cele ce urmează cîteva opinii neconvenţionale în maniera unui exerciţiu de admiraţie despre volumul *Minunea timpului trăit*

BDD-A136 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

(Humanitas, 2010), al treilea din seria tulburătorului epistolar al familiei Pillat, după *Biruința unei iubiri* (corespondența dintre Dinu şi Nelli Pillat) şi *Sufletul nu cunoaşte distanțele* (culegere dedicată integral Piei Pillat). Noul op adună la un loc epistolele Monicăi şi ale Ştefanei (Lily) Velisar-Teodoreanu către Pia Pillat, pe care prefațatorul ediției, Horia Roman Patapievici, o consideră fără ezitări drept „una dintre cele mai frumoase voci din literatura română". Bine bine, dar ce a scris propriu-zis Pia ca să merite asemenea, tuşantă, apreciere? Din scurta notiță biografică ce escortează corpusul de scrisori aflăm că, în ciuda talentului său precoce, fiica poetului de la Florica a semnat doar nişte texte răzlețe, o sumă de povestiri şi poeme nu mai mult decît onorabile, plus două romane cu caracter autobiografic apărute la intervale mari de timp (primul, *Zilnic începe viața*, datează din 1937-1938, iar celălalt, *The Flight of Andrei Cosmin*, vede lumina în 1972, în exil, fiind publicat sub pseudonim). Evident, prea puțin pentru a vorbi de o carieră de scriitor în adevăratul sens al cuvîntului. Dar vocea acestei femei admirabile se va face auzită în toată splendoarea dincolo de spațiul mort al literei tipărite, în lumina vieții care se viețuieşte, acolo unde frumusețea morală şi dragostea de aproapele ridiculizează egoismul meschin al condeierului dornic de afirmare.

Din fotografii ne priveşte ghiduş o făptură mărunțică, argint viu, cu ochii ca două mărgele negre şi nasul în vînt. Vestimentația lejeră, băiețească îi dă un aer rebel, iar chipul ei tineresc, delicat în mod natural, fără ajustări cosmetice, degajă o senzualitate subtilă, de femeie deşteaptă, care ştie ce vrea. Acelaşi firesc, cu un strop de blîndă melancolie, îl respiră făptura Piei şi la bătrînețe, aşa cum o surprinde aparatul de fotografiat pretutindeni, la *cottage*-ul ei din Wales, în familie, lîngă Dinu şi Nelli, lîngă Monica şi Nic, ori sus pe munte, în bătaia aspră a vîntului, la Durău. Văzînd de ce e în stare, prietenele o îndemnau întruna la scris, dar ea obişnuia să spună mereu că i-a plăcut mai mult să trăiască. Şi ce viață a avut această minunată femeie!

Căsătorită devreme (la 18 ani) cu un aviator, Ilie Arapu, Pia se îndrăgosteşte ulterior de prietenul acestuia, Mihail Fărcăşanu. Familia nu e de acord cu gestul iresponsabil şi o renegă un timp, pînă cînd cei doi vor consimți la jugul matrimonial, intrînd din nou în rîndul oamenilor respectabili (se pare că judecătorul cel mai intransigent al fetei a fost chiar mama sa, Maria Pillat-Brateş, femeie cu un temperament afin, obişnuită însă a-şi stăpîni, cu aristocratic orgoliu, firea năvalnică – vezi observațiile Monicai Pillat despre pictura bunicii). Ani buni de acum înainte Pia va trăi în umbra omului drag, bărbat inteligent, cu multiple talente, cunoscut lider al tineretului liberal şi unul dintre cei mai influenți oameni politici din epocă. Amenințat cu moartea, Mihail Fărcăşanu găseşte adăpost la Ionel şi Lily Teodoreanu (naşii de cununie ai lui Dinu şi Nelli), pentru ca mai apoi să părăsească țara în nişte împrejurări dramatice, evocate în romanul de mai tîrziu al soției sale (Pia a avut un rol decisiv în evadarea aceasta, grație trecerii de care s-a bucurat pe lîngă agentul secret şi diplomatul britanic Ivo Porter). În exil, soții Fărcăşanu au stat la Roma şi Paris, mai apoi la New York, pînă cînd (ironia sorții!) Mihai se îndrăgosteşte de Louise, prietena Piei, văduva ambasadorului SUA în România.

BDD-A136 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

După cum ne informează schița biografică din capul volumului, nefericita femeie nu a putut suporta echivocul unui „menaj în trei" şi-şi va părăsi soţul fără a-i purta pică, păstrînd în continuare legătura cu familia lui. Se recăsătoreşte cu un medic englez, Anthony Edwards, pe care izbuteşte să-l vindece de melancolii şi depresii, îngrijindu-l cu un devotament de sfîntă. Practică diverse meserii ocazionale, cu un dezinteres total faţă de propria carieră, iar după moartea celor apropiaţi (părinţii, fratele, soţul) se dedică acţiunilor caritabile, pînă cînd, cu puterile împuţinate, nemaiputînd nici măcar să compună scrisori (singura ei alinare), se retrage într-un sanatoriu din sudul Angliei, mîngîiată doar de minunea timpului trăit şi de gîndul că sufletul nu cunoaşte distanţele.

Pia şi-a pus talentul în viaţă, nu în cărţi. Aşa se face că, neavînd norocul să o cunoşti, nu-ţi rămîne decît să-i citeşti corespondenţa care păstrează nealterat palpitul autentic şi viu al frumuseţii sale morale, fără adaosuri de prisos şi fără „literatură". Nu întîmplător, cînd deschide plicul cu scrisul acela caligrafic, ordonat „ca un text muzical", Lily Teodoreanu simte emoţia de a fi intrat în contact cu prezenţa concretă a prietenei sale îndepărtate („îmi sună şi cîntă în inima mea înainte să îl descifrez"). Pentru că, într-adevăr, şi atunci cînd tace vocea Piei se aude mereu, modelînd ca un tainic ecou discursul îndrăgostit al celor două prietene.

Scrisorile Monicăi, tînăra admiratoare a mătuşii din străinătate, acoperă o perioadă foarte mare de timp (1957-1997), fapt ce ne oferă prilejul de a urmări etapele devenirii interioare a unei femei din aceeaşi nobilă plămadă sufletească, însă mai interiorizată, cu o înclinaţie ceva mai accentuată către reverie şi speculaţie. Propensiunea artistică, moştenită prin gena paternă, nu se manifestă la fel de genuin precum în cazul Piei, dar e de la început mai acaparatoare, trădînd ulterioare complicaţii existenţiale şi o psihologie mai tulbure, frămîntată de impulsuri contradictorii. Iată o formidabilă intuiţie transcrisă în ianuarie 1963 (la doar 15 ani!): „Mă gîndeam că viaţa este ca un lut pe care-l modelezi, dîndu-i o interpretare proprie. Cînd ştii să însufleţeşti lucruri de nimic, în aparenţă, şi să le dai o strălucire, pe care poate n-au avut-o niciodată, găseşti fericirea". Aşadar, scopul suprem al vieţii îi apare Monicăi a fi, nici nu se putea altfel, fericirea, dar la fericire nu are acces decît creatorul, omul capabil să „însufleţească lucrurile" şi să le dea strălucire. Mai tîrziu, sufletul gingaşei copile începe să vibreze la alte chemări, mai fireşti, care aduc fericirea înapoi la izvor, în matca de acum previzibilă a destinului feminin, pe traiectoria fatală a iubirii necondiţionate şi a jertfei de sine. „Cred că cei mai fericiţi oameni sînt cei care pot iubi cu toată fiinţa lor", mărturiseşte Monica într-o scrisoare din septembrie 1965, pentru ca, doi ani mai tîrziu, imperativul moral să-şi spună deja cuvîntul, în detrimentul egoismului instinctiv („N-aş vrea să calc niciodată peste alţii ca să fiu fericită", notează în alt loc, niţel întristată).

După cum observăm, în chestiunile legate de viaţă Monica se dovedeşte a fi mult mai cumpănită decît zvăpăiata mătuşă. Nu-şi înşală bărbatul, nu trăieşte periculos. A moştenit temperamentul molcom al mamei (fiinţă blajină, cu care nu comunică intelectual), dar şi, deopotrivă, spiritul de independenţă al Pillaţilor (fapt

BDD-A136 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

ce o determină să-şi accepte mai greu umilitoarea condiţie de femeie). Căsătoria cu Nic nu celebrează, nici ea, o pasiune răvăşitoare. Incapabilă să se devoteze bărbatului cu acel fanatism al femeilor fără personalitate, Monica a fost bucuroasă cînd a găsit în soţ camaradul perfect, omul bun ca un frate. Fotografiile ni-i înfăţişează în posturi elocvente: el, puţin obosit după munca de peste zi, la răsaduri (e inginer agronom); ea, matern-înţelegătoare, cu un zîmbet cald luminîndu-i chipul rotund şi bun, de moldoveancă înţeleaptă. Imaginea fericirii domestice, evocată cîndva şi de bunicul poet, devine în prezentul epistolar un fel de contrapunct luminos la nenorocirile care zguduie familia greu încercată.

După lunga agonie a bunicii, Monica e nevoită să asiste neputincioasă la cumplita suferinţă a tatălui, doborît în puterea vîrstei de un cancer la cap. Pe lîngă sprijinul lui Nic, numai scrisorile au ajutat-o să treacă peste asemenea dureroase momente. Dar, observînd că mama sa pare mai împăcată decît toţi ceilalţi cu gîndul pierderii soţului, Monica îi scrie Piei, la 4 noiembrie 1976: „mama, stingherită de faptul că noi două ni-l amintim şi îl simţim pe tata altfel decît ea, a început să-mi mărturisească, puţin complexată, că pentru ea el trăieşte fizic. Astfel, cînd îl visează, îl vede mîncînd în bucătărie sau aranjînd lucrurile prin casă sau îmbrăţişînd-o. Şi atunci mi-am dat seama că e o greşeală să ne închipuim că eu şi tu sîntem mai evoluate pe o scară a spiritualităţii şi că, genetic, am poseda talentul unei comunicări mai profunde". În acest fel, prin iubirea ei de femeie simplă, Nelli a reuşit să biruie moartea, oferind fiicei o lecţie de metafizică aplicată şi un exemplu viu de credinţă. Edificată, Monica va nota în aceeaşi scrisoare („formidabilă", exclamă cu dreptate prefaţatorul): „Dacă vrei, te poţi gîndi că moartea reprezintă doar un test al iubirii – şi, dacă nu rezistăm şi nu ne descătuşăm din lanţurile disperării fizice, nu trecem testul şi nu-i înţelegem semnificaţia. Cel care moare cu trupul trece cu sufletul în sufletul celui rămas – el dăinuie astfel în toţi cei care îl iubesc. Nu este teorie".

De n-ar fi fost zguduită de atîtea dezastre, viaţa Monicăi s-ar fi derulat uniform, după un program strict, în acord cu preocupările sale de scriitor şi profesor la Facultatea de Litere a universităţii bucureştene, de unde s-a pensionat înainte de termen pentru a pune ordine în arhiva familiei (ca şi Nelli, care şi-a găsit pacea în activitatea de editare a operei lui Ion Pillat). Epistolele mărturisesc însă insatisfacţia profundă a creatorului neîmplinit, ce simte mereu o „vagă melancolie", „dorul după cealaltă fiinţă, care tace în mine". Drama Monicăi e că nu reuşeşte să împace deloc viaţa cu scrisul, nici măcar în maniera sugerată de Pia („vrei să scrii, ca şi cum mi-ai scrie mie, o carte"), a dialogului imaginar. Faptul trăit, autentic, nu se lasă prins în carte pentru că „de cîte ori doream să mă apropii de realitate pentru a pune pe hîrtie o imagine, o stare, un gînd, pentru a defini cuprinsul unui ceas, unei anume dimineţi, mă îndepărtam de viaţă" (1 decembrie 1977). Pe 8 august 1983, în timp ce lucra la un studiu despre viaţa şi opera tatălui său, îi atrage atenţia Piei: „Doamne, cît de apropiată e viziunea ta de ceea ce credea el despre artă! Nu literatura, ci viaţa i se părea cel mai fantastic roman. De aceea scria, fără să aibă încredere în scrisul lui". Neîncrederea se transmite, totuşi, mai curînd fiicei, care

BDD-A136 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

pune eşecul inevitabil pe seama lipsei de timp (6 aprilie 1980: „Nu voi fi niciodată o mare scriitoare pentru că nu am timpul să mă dedic în întregime acestei arte") sau a setei de viaţă (8 septembrie 1986: „Niciodată n-am să fiu în stare să scriu un roman atîta vreme cît mă las invadată de farmecul fiinţelor"), pentru ca tîrziu, în octombrie 1990, să-şi mărturisească înfrîngerea definitivă („mă îndoiesc tot mai tare de talentul meu de scriitoare.").

Resemnată, Monica pare să fi priceput finalmente că adevărata vocaţie a femeii rămîne iubirea, trăită fie convulsiv şi dramatic, aşa cum a înţeles s-o trăiască Pia, fie într-o senină împăcare cu lumea, aşa cum a trăit-o Lily, „cea mai talentată dintre Teodoreni". Ei, bătrînei doamne care atinsese cîndva şi inima lui Ibrăileanu, îi aparţine această confesiune (datată 23 noiembrie 1970) capabilă să dea măsura sublimului frumuseţii morale a sufletului feminin: „cînd l-am întîlnit pe Ionel, dorinţa şi planurile mele erau să plec în străinătate, să fac universitatea la Roma, împreună cu vara mea Bebs Delavrancea, să duc o viaţă independentă, să voiajez mult, să scriu. *Dar cînd am simţit că-l iubesc, toate acestea nu mai aveau nici o valoare pentru mine, eram fericită să renunţ la toate, să trăiesc în provincie cu el* (s.n.). Douăzeci de ani m-am robit complet lui şi copiilor noştri fără cel mai mic regret şi abia tîrziu de tot, cînd erau copiii mari, am încercat iar să scriu, şi am scris ce am scris tot sub loviturile grele ale soartei".

După ce a locuit o vreme la Mogoşoaia, într-o dureroasă singurătate, cînd n-a mai putut nici să scrie, Lily Teodoreanu s-a retras la Văratic, de unde a mai trimis vechilor sale prietene o ultimă carte poştală (care a atras atenţia, nu fără temei, şi lui Horia-Roman Patapievici). Într-o zi de august din anul 1982, Ştefana Velisar-Teodoreanu aşternea pe hîrtie următoarele gînduri: „Îţi scriu de pe cerdacul meu, din coasta bisericii, unde mă bucur de primele ceasuri ale zilei (…). Am avut şi zile de soare, şi alte, mai multe, de ploi de toate soiurile, şi de cele care rup malurile şi apoi se căiesc şi strălucesc de-ţi iau ochii şi uiţi toate. Într-o zi chiar a poposit un nour în incintă, opalin, mlădios, pînă la florile cerdacului, care se gudurau, roşii, de haina lui moale, şi încet, foarte încet au răsărit zidul bisericii, gemulețele, prin care zumzăia slab corul, acoperişul, turlele, apoi s-au risipit…".

De atunci încolo, scriitoarea a refuzat să dea un alt semn de viaţă şi n-a mai primit pe nimeni în vizită. S-a stins în 1994, 12 ani mai tîrziu. Nu ştim ce a gîndit nobila doamnă în tot acest timp. Dar, cum Pia ne-a învăţat că sufletul nu cunoaşte distanţele, putem măcar presupune. Iată o notaţie a Monicăi din 25 decembrie 1985 care i-ar putea aparţine: „Chipurile se şterg, intră în ceaţa timpului, din ele se ridică altele, dar iubirea rămîne limpede şi neîntinată; dincolo de figurile curgătoare, întrevăd lumina unei permanenţe care ne alină sufletele, în această noapte, acum şi întotdeauna".

Trei femei şi un singur mod de a trăi viaţa. Iubind. Iubind pur şi simplu.

*

BDD-A136 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

Manuscrisele nu ard, mărturisea Mihail Bulgakov cîndva, într-un context în care adevărul trebuia îngropat în sertare, la adăpost ochiul cenzorului şi de mîna cea lungă a poliţiei politice. Cu această profesiune de credinţă se va fi mîngîiat şi Dinu Pillat – şi nu a greşit, avînd în vedere că acum, exact la 50 de ani de la pronunţarea cumplitei sentinţe în procesul intelectualilor din lotul Noica-Pillat, s-a găsit (mare minune!) mult căutata dactilogramă a romanului *Aşteptînd ceasul de apoi*, confiscat de securitate ca principal „corp delict" şi pierdut apoi în labirintul arhivelor. Dar nu mi-am propus să reconstitui aici spectaculoasa „biografie" a cărţii, evidenţiată deja de majoritatea comentatorilor – vreau să surprind doar specificitatea sa estetic-ficţională, ţinînd cont de o afirmaţie mai veche a autorului însuşi, care spunea că „un romancier autentic nu trebuie confundat niciodată cu un memorialist". Pentru a nu comite aceeaşi confuzie, se cuvine să citim textul ca pe o operă de ficţiune *stricto sensu*, chiar dacă în cazul de faţă vorbim despre un roman „cu cheie", ce oglindeşte simbolic, fără a o deforma în bine sau rău, „realitatea" unei epoci mitizate ulterior de memoria colectivă. Să vedem, aşadar, în ce măsură şi prin ce procedee tehnice poate ficţiunea (rămînînd „ficţiune") să reflecte evenimentul istoric mai obiectiv decît „istoria" resuscitată memorialistic (ca pură factualitate), fără mînie şi părtinire şi fără niciun fel de *parti pris* auctorial.

Despre sursele de inspiraţie ale romanului ne informează în amănunt mărturiile consemnate de-a lungul numeroaselor interogatorii la care a fost supus inculpatul. Aflăm astfel că ar fi vorba de „o completare şi o continuare a romanului *Tinereţe ciudată*", avînd ca subiect „mişcarea legionară clandestină", prezentată sub numele transparent-profetic de „mişcarea Vestitorilor". Cîteva personaje ale cărţii ascund, apoi, identitatea unor personalităţi istorice, precum Corneliu Zelea Codreanu (Toma Vesper) sau Armand Călinescu (Sebastian Răutu), şi tot din „istorie" sînt inspirate secvenţele ce relatează sfîrşitul lui Rotaru (alias Valeriu Cristescu, despre moartea căruia s-a scris în „Universul"), asasinarea Căpitanului sau episodul „reacţiunii" de la Facultatea de Litere, unde legionarii s-au răzbunat pe evrei scoţîndu-i afară din sălile de curs (scenă povestită autorului de Mihail Sebastian). Ca principale izvoarele „ideologice" dactilogramele interogatoriilor reţin textele lui Nae Ionescu din *Roza vînturilor*, *Schimbarea la faţă a României*, o broşură a Căpitanului (*Pentru legionari*) etc. Sînt invocate, de asemeni, numeroase surse orale, menite a-l familiariza pe scriitor cu aspectele fundamentale ale fenomenului legionar (cel mai apropiat sfătuitor i-a fost, se pare, Ionel Teodoreanu, un apropiat al familiei Pillat – celebrul prozator moldovean fiind chiar naşul de cununie al lui Dinu). În fine, după o lungă etapă de documentare, romanul e scris în numai 3 luni, în vara lui 1948, şi trimis spre lectură lui Călinescu, cu speranţa unei receptări pozitive. Însă Profesorul convertit la optimism nu agreează textul, reproşînd tînărului său asistent maniera empatic-participativă de abordare a unui „subiect" ce trebuia tratat, invariabil, cu pasta groasă a caricaturii, ca în *Bietul Ioanide* (indiferent de nuanţe, obedienţa faţă de noul regim îl va determina pe marele critic să comită acelaşi abuz de interpretare ca şi acuzatorii de la proces). Şi totuşi, pe lîngă lectura aceasta dogmatic-ideologizantă, dosarul receptării critice conţine o

BDD-A136 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

impresionantă colecție de interpretări, ca în subsolul *Țiganiadei*, cititorii romanului exprimîndu-şi fie satisfacția (ca Vasile Voiculescu, complet străin de mişcarea legionară), fie nemulțumirea (aici intră majoritatea celor ce au comis greşala de a vedea în carte doar „documentul" şi nimic altceva). Or, abia opțiunea pentru perspectiva „estetică", singura adecvată, favorizează desprinderea de monotona silabisire „mimetică" a contextului.

Nu întîmplător, prefațatorul volumului, Gabriel Liiceanu, recomandă lectura în grilă psihologică, subliniind totodată, corect, unitatea de viziune şi „ton" dintre romanul confiscat de securitate şi cărțile anterioare (*Tinerețe ciudată* şi *Moartea cotidiană*), republicate, dealtfel, în anii '70, cu voie de la cenzură. Pentru nevinovăția scriitorului ar pleda, prin urmare, însăşi configurația estetică a textului, care, deşi abordează fenomenul legionar, nu face deloc elogiul legionarismului, în maniera literaturii tezist-propagandistice. Numai anchetatorii stupizi au răstălmăcit lucrurile tendențios (alături de criticii oportunişti), atribuind romanului în ansamblu un caracter „mistico-legionar" şi punînd pe seama autorului „faptele" şi „ideile" personajelor sale. Dar *Aşteptînd ceasul de apoi* nu e un roman „mistico-legionar" (categorie tematic-ideologică), şi cu atît mai puțin unul „străbătut de la un capăt la altul de îndemnuri legionare", cum stă scris în documentele procesului. Dimpotrivă, fundalul istoric (cu „temele" predilecte) pare mai curînd un simplu pretext pentru ilustrarea unei problematici psiho-morale, abia aceasta cu adevărat importantă – George Ardeleanu semnala nuanța dostoievskiană a cărții (vezi cronica domniei sale în grupajul de săptămîna trecută). Astfel, dacă în romanele anterioare prozatorul îşi concentrase atenția asupra unor psihologii individuale, pentru a le dizolva „fenomenologic" într-un discurs de „grad zero", în trena *Străinului* lui Camus şi, nu mai puțin, a romanului românesc „experimental" din deceniul patru (Eliade, Blecher, Fîntîneru, Bonciu, Holban etc.) – acum perspectiva se focalizează asupra psihologiei colective, în raport cu care se definesc personajele (e drept, în funcție de criteriul biologic-generaționist, şi nu de acela psiho-social). De aceea, spunea tot Gabriel Liiceanu, cărții îi lipseşte dimensiunea de „frescă istorică": autorul nu şi-a propus să păstreze cu fidelitate memoria unei epoci, arătîndu-se în schimb interesat de semnificația evenimentelor şi de atmosfera morală – ceea ce înseamnă că, fără a fi un roman social, *Aşteptînd ceasul de apoi* nu intră, de fapt, nici în categoria romanului psihologic (axat în genere pe introspecție şi pe o cazuistică amoroasă, şi luînd eul individual ca unic obiect de investigație). Prin importanța acordată conflictului „ideologic" dintre părinți şi copii, dintre bătrîni şi tineri, cum şi prin natura schematic-simbolică a personajelor gîndite a configura nu atît o psihologie individuală, cît o tipologie specifică, romanul lui Dinu Pillat aparține mai curînd literaturii condiției umane (categorie estetică analizată de Liviu Petrescu în inteligentul său studiu din 1973, *Romanul condiției umane*).

Romanul e structurat în opt părți (după simbolul teologic al zilei a opta?), cu cîte trei capitole fiecare, şi urmăreşte diversele atitudini prin care o serie de personaje-tip reacționează la provocarea istoriei, pe fondul escaladării conflictului

BDD-A136 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

dintre autoritățile statului şi mişcarea naționalist-mesianică a Vestitorilor. Inițial configurată ca grupare transpartinică, având drept scop regenerarea neamului pe temeiurile moralei creştine, mişcarea Vestitorilor e tolerată o vreme, pentru a deveni ulterior indezirabilă, o dată cu acțiunile terorist-criminale pe care le dezlănțuie ca „răspuns" la asasinarea liderului ei spiritual, Toma Vesper. Vendetta anarhistă a Vestitorilor atinge punctul culminant în momentul lichidării prim-ministrului Sebastian Răutu, după care toți „vestitorii" şi simpatizanții lor sînt arestați sau uciși. Prozatorul reconstituie cinematografic evenimentul istoric printr-o narațiune cu caracter episodic, ce relatează la pas „povestea" fiecărui personaj în parte, legînd la sfîrşit toate firele într-o compoziție unitară (trebuie menționat drept element de virtuozitate orchestrarea minuțioasă a punctelor de vedere – ca în *Patul lui Procust*, să zicem).

În prim planul narațiunii se află familia Holban, plasată convenabil pe scara socială (reprezintă clasa burgheză din interbelic), dar subminată din interior de o ireversibilă disoluție morală: tatăl, Grigore, e un ins egoist şi de o sterilitate absolută, un „specialist" în fel de fel de ştiințe inutile, care-şi petrece viața doar printre cărți, izolat în propria bibliotecă, pe cînd Raluca, soția sa, întruchipează tipul femeii sensibile, cu sufletul întors spre trecut, dar şi al mamei, îngrijorată de soarta propriilor copii. Oglindă a societății corupte, familia se vădeşte a fi, în ciuda aparențelor, o instituție mincininoasă, de vreme ce unul dintre băieți, Ştefănucă, e rodul unui adulter, pe cînd celălalt, Lucian (odrasla legitimă, adică), îşi descoperă de timpuriu homosexualitatea. Deşi diferiți prin temperament şi inteligență, ambii copii aderă la mişcarea Vestitorilor, exprimîndu-şi în felul acesta revolta față de „ruginita" filozofie de viață a părinților, care e chiar „filozofia" lui Mitică şi a comediilor lui Caragiale (nu ținea ridicolul Jupîn Dumitrache la „onoarea de familist"?) – dar tinerii nu vor să ştie de glumă şi plănuiesc să-l ucidă pe Sebastian Răutu, primul ministru, chiar cu ocazia semicentenarului *Scrisorii pierdute* (*nota bene*: satiricul Caragiale a fost şi un evocator nostalgic al patriarhalității).

Pe cît e de superior înzestrat intelectual, pe atît e de puțin dotat Lucian pentru viață: insomniac, admirator al lui Mallarmé (artist eminamente anti-burghez) şi al purificării spiritului prin artă, el se simte fascinat exclusiv de ideologia mişcării, disprețuind vitalitatea trivială a coreligionarilor cu poftă de acțiune. Candidul Ştefănucă, în schimb, intră în joc aproape involuntar, contaminat de gesticulația energică a celor din jur, şi tot el îi introduce în casă pe Rotaru (viitorul lider al grupării) şi pe Vasia Voinov, un anarhist ce atrage interesul erotic al lui Lucian şi al Lilianei, sora celor doi frați Holban. Amănuntul nu e de prisos, pentru că atașamentul față de mişcare se măsoară în capacitatea fiecăruia dintre „vestitori" de a renunța la familie (şi, implicit, la convențiile sociale din „vechiul regim") fie prin asceză, fie prin desfrîu: fanaticul Vasia îşi reprimă sexualitatea pentru a putea duce netulburat la capăt planul asasinării lui Sebastian Răutu, pe care îl împuşcă în plină stradă, lăsîndu-se la rîndul său ucis, iar Rotaru acceptă rolul de întreținut al unei prostituate bătrîne, cu disperarea omului care nu mai are nimic de pierdut (află dintr-un ziar că fosta lui iubită murise de tuberculoză). Un alt adversar al familiei

BDD-A136 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)

burgheze e Stanian, tipul bărbatului întreținut, ce-şi părăseşte soția şi copilul de dragul călugăriei. Nu lipseşte din galeria portretelor nici tipul ambițiosului, ilustrat de Lică, personaj memorabil (admiră pe Nae Ionescu şi pe Napoleon), intrat în rîndurile grupării din oportunism (plagiază articolele Profesorului, fiind publicat, drept răsplată, în... Revista Fundațiilor!), şi tot din oportunism îşi trădează mai apoi camarazii, ca agent al siguranței, pentru a fi într-un tîrziu arestat, asemeni tuturor celorlalți.

Dar cel mai interesant „erou" al romanului pare a fi, cum bine a remarcat Daniel Cristea-Enache, Raluca Holban (şi în *Moartea cotidiană* tot analiza psihologiei feminine reținea atenția prozatorului), personaj-*raisonneur* care, neputînd înțelege prezentul, se refugiază profilactic în trecut şi începe să-şi scrie memoriile (vezi episodul morții lui Granmama, relatat cu o acută receptivitate față de fenomenul degenerescenței psihice – s-a vorbit despre predilecția prozatorului pentru astfel de „cazuri"). Speculînd puțin, s-ar zice că Raluca Holban reprezintă, simbolic, nu doar generația părinților condamnați de propriii lor copii (bătrînii se refugiază în amintiri şi în patriarhalitate, pe cînd tinerii preferă să trăiască periculos, în ritmul trepidant al vieții moderne), ci şi tipologia scriitorului din vechiul regim (proza românească din secolul al XIX-lea e prin excelență memorialistică) – şi tocmai de această ipostază desuet-anacronică se delimitează, ironic, autorul cu veleități de romancier. Trecerea de la vechi la nou marchează, aşadar, triumful romanului şi al ficțiunii asupra memorialisticii. Fie şi în ceasul cel de pe urmă.

Dinu Pillat nu a izbutit să scrie, cum ar fi meritat, o capodoperă, dar nici nu a semnat vreo delațiune (lucru rar într-o literatură ca a noastră, în mare deficit nu atît de talente, cît de caractere). De aceea şi rămîne *Aşteptînd ceasul de apoi* mărturia poate cea mai credibilă a generației care a crezut în schimbarea la față a României, şi, nu mai puțin, un excelent roman despre tentația totalitară şi despre mistica „omului nou", „temele" favorite ale tuturor utopiilor – inclusiv ale utopiei „vestitorilor" de mai an, cuceriți de mirajul salvării colective.

BDD-A136 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:50:16 UTC)